

Husbyggandet genom (kris)tiderna

När oljeorganisationen Opec spände musklerna några veckor hösten 1973 lärde sig många svenskar snabbt en finsk fras: Ei saa peittää – får ej övertäckas. Direktverkande el för uppvärmning hade blivit ett rationellt – om än lite brandfarligt – val.

Text: Jan Huss Foto: Anders Holmberg/Stadsmuseet, Shutterstock

Att värma hus med överdimensionerade brödrostar kan verka främmande i dag men på 70-talet ansågs det alla tiders. Många i miljonprogrammet drömde om ett eget hus men reglerna kring bankernas utlåning gjorde det knepigt att finansiera. Utlåningen tilläts inte öka mer än inflationen, det hade staten bestämt och det hade gått ganska bra – i alla fall

sett till konjunktursvängningarna.

– I flera årtionden efter andra världskriget var svängningarna stillsamma, säger Oskar Broberg, docent och universitetslektor på Handelshögskolan.

Staten kontrollerade det mesta och var, till exempel, Sveriges största restaurangägare. En tredjedel av alla etablissemang styrdes av Sveriges allmänna restaurangaktiebolag i ett försök att kontrollera alkoholkonsum-

Oskar Broberg

tionen. Utöver restauranger drevs även hotell, diskotek, nattklubbar med go-go-dansöser och annat i samma genre om än i plyschigare lokaler. Att värma hus med brödrostar? Fullt rimligt.

1970-talets hus byggdes ändå med en större ekonomisk medvetenhet än tidigare. Fönstren blev mindre. Isoleringen tjockare. Taken spetsigare. Men misstag gjordes. Innertak av uppspänd plast blev populärt. Trenden dog när någon i strid med den finska

instruktionen lade en galonbyxa över elementet och startade en brand. Plasttaken smälte snabbt och föll brinnande ned på allt och alla som inte hunnit ut.

De flesta husen byggdes också på en oisolerad betongplatta på marken som snart drog upp fukt till den fastlimmade plastmattan ovanpå, varpå obehagliga kemiska reaktioner startade. Fast det brydde sig inte så många om. Tvärtom, faktiskt. Användandet av skadliga ämnen eskalerade in i nästa krisperiod: 1980-talet.

Knackig ekonomi med hög inflation i kombination med mandatsvaga regeringar gav svenskarna ett par devalveringar i början av 1980-talet. Det räddade viktiga jobb även

Flerfamiljshus i post-modernistisk stil under byggnation i Södra Stationsområdet i Stockholm 1988. Husen är djupa och fönstren små med stora spröjs i metall.

om många klamrar sig fast vid minnet av dem som försvann i teko- och varvsindustrin. Staten drev fortfarande restauranger och hotell men bygget knakade i fogarna.

På 1980-talet åtgärdade man sådant med flytspackel. En sörja som, om den kom i kontakt med vatten, bildade en giftig kemisk förening. Och det gjorde den förstas.

Perioden inspirerades av dåtidens amerikanska tv-serier. Var du en person att räkna med valde du boende med valvformade dörröppningar, stora fönster och spegelväggar.

Nu kom också FTX, från- och tilluftsventilation med värmeåtervinning. Men kombinationen med giftiga ångor från byggmaterial och ett värmesystem som återanvände och hettade upp gammal luft visade sig vara olycklig. Systemet förbjöds av Boverket 1994 men återkom senare i en förbättrad version.

Flytspackel och devalveringar till trots så brakade allt samman

när finans- och fastighetsbolaget Nyckeln ställde in betalningarna 1990. Överbelånade bortom sans och vett sedan beslut om att ta bort spärrarna för utlåning fattats några år tidigare skulle de dra med sig banker och fastighetsbolag mot undergången under några turbulenta år.

1991 ansågs svenskarna kunna hantera alkohol i egen regi och staten sålde de sista bitarna av restaurangimperiet – till Volvo – och började i stället lära bankdirektörerna värdet av måttlighet. Bankstödsnämnden, mer känt som bankakuten, inrättades.

– Bankstödsnämnden har ett dåligt rykte i Sverige, men internationellt lyfts insatsen fram som ett föredöme, säger Oskar Broberg.

Fastighetspriserna rasade. I den mån det över huvud taget byggdes något under 90-talet så var värmepumpar och öppen planlösning det enda rätta. Trenden hängde kvar under 00-åren men efter finanskrisen 2008 blev det viktigare med miljöhänsyn.

Christer Harrysson

Och nu då, när tar den här krisen slut?

– Det återstår att se om det faktiskt är en kris. Människor har en förmåga att alltid uppleva att det pågår en kris, men det är först i efterhand man kan göra bedömningen. Sett till sysselsättningen är det ingen kris nu, säger Oskar Broberg.

Men vad kommer att hända med husen?

– Sannolikt tekniskt avancerade lösningar där det tas stor hänsyn till miljön, säger Christer Harrysson, professor i byggteknik vid Örebro universitet. ◦

///
Människor har en förmåga att alltid uppleva att det pågår en kris, men det är först i efterhand man kan göra bedömningen.

I Norra Djurgårdsstaden finns många utmärkta exempel på arkitektur från denna sida av 2000-talet. Där stora fönster matchas med generösa balkonger inramade av räcken i glas och stål.

Typiska hus från oljekrisen till i dag

I början av 1970-talet värmdes 75 procent av bostäderna med olja. I dag är det bara någon enstaka procent.

Så här har husbyggandet följt kriser och trender genom åren.

1970-talet

Många av miljonprogrammets välplanerade men dåligt isolerade bostäder står färdiga ungefär samtidigt som oljepriset skjuter i höjden. Husen är oftast uppvärmda med oljeeldad fjärrvärme och direktverkande el. Det finns även många uppvärmda trapphus och gemensamma utrymmen som läcker värme. Inte kul men lärorikt.

1980-talet

Spara och slösa-decenniet. Oljekrisen har gjort avtryck i byggandet vilket bland annat leder till byggnader med för små fönster. Samtidigt är det högkonjunktur och lätt att låna pengar så skrytbyggen i Dallasstil efterfrågas. Kärnkraften är fullt utbyggd. Fönstren blir större – men husen tätare. Dyra fläktar ersätter självdrag. Buller, damm och oväntade kemiska reaktioner är vanligt. Värmepumpar av alla slag vinner mark.

1990-talet

Finanskris efter fastighetsbubbla. Bostadspriserna dyker och statliga lån till bostadsbyggen försvinner – liksom lusten att bygga. Det som ändå byggs är excentriskt med en tydlig trend: inglasade balkonger. Stilarna är ett sammelsurium av hela 1900-talet, men de tekniska lösningarna följer den inslagna vägen: värmepumpar. Sverige har tillsammans med Schweiz flest pumpar i världen.

2000-2010-talen

Återvinning, biobränslen, självförsörjning och hållbarhet är några av miljötermerna som präglar vår vardag – och byggandet. Energieffektiva passivhus, noll- och plushus är periodens skrytbyggen. Ja, och vattennära stenstäder i gamla hamnkvarter. Solceller, värmeväxling och duschvattenåtervinning i hus med slätputsade fasader, plana tak och stora glasytor. Stora balkonger och terrasser med räcken av glas och stål. Fönstren sätts lite huller om buller. En lustig möjlighet som funnits sedan 1960-talets betongstommar men tidigare inte utnyttjats.

Källa: Nordr, Fastighetsbyrån, "Så byggdes husen 1880-2020" (bok), Byggnadsvårdsföreningen, Naturskyddsföreningen, Stockholm environment institute.

